

Adam Nadolny

Powstanie i rozwój Wielkopolskiego Związku Chrześcijańskich Zrzeszeń Kupieckich w latach 1904-1939

Studia Lubuskie : prace Instytutu Prawa i Administracji Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Sulechowie 1, 177-204

2005

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Adam Nadolny

POWSTANIE I ROZWÓJ WIELKOPOLSKIEGO ZWIĄZKU CHRZEŚCIJAŃSKICH ZRZESZEŃ KUPIECKICH W LATACH 1904 - 1939

Idea powołania do życia związku kupieckiego w Wielkopolsce narodziła się pod koniec XIX w. Wynikała z konieczności obrony polskiego stanu posiadania, poczucia odrębności narodowej, wzrastającej liczby polskich kupców oraz ich coraz większej roli w życiu gospodarczym i społecznym regionu.

W pierwszej połowie XIX w., w Wielkopolsce działały dwie organizacje kupieckie: Korporacja Kupców Chrześcijańskich założona w 1429 r. i Towarzystwo Młodzieży Kupieckiej powstałe w 1821 r. Obie organizacje, mające siedziby w Poznaniu, zrzeszały kupców różnych branż. Występowały w obronie ich interesów i udzielały im wszechstronnej pomocy.

Dopiero w ostatnim dziesięcioleciu XIX w. powstały pierwsze polskie organizacje kupieckie działające w regionie: w 1892 r. Towarzystwo Kupców i Młodzieży w Inowrocławiu, w 1893 r. Towarzystwo Kupców w Ostrowie oraz Towarzystwo Kupców i Młodzieży w Gnieźnie, a w 1897 r. Towarzystwo Kupców i Młodzieży w Kościanie. W pierwszych dniach stycznia 1894 r. prezes Towarzystwa Kupców i Młodzieży w Gnieźnie, Bolesław Kasprowicz, wysunął propozycję zrzeszenia wszystkich działających w Wielkopolsce organizacji kupieckich. Zaprosił do Gniezna 58 najaktywniejszych kupców, którym przedstawił koncepcję utworzenia związku kupieckiego, organizacji konsolidującej środowisko kupieckie i wspierającej organizacje członkowskie w ich działalności statutowej.

Spotkanie gnieźnieńskie zaowocowało powołaniem do życia Komitetu, mającego zająć się techniczną stroną organizacji związku. W Komitecie reprezentowane były środowiska kupieckie Gniezna, Pleszewa, Środy, Ostrowa, Buku, Inowrocławia (po 1 przedstawicielu) i Poznania (3 przedstawiciele)¹.

Pierwszą próbę utworzenia związku kupieckiego podjął Komitet jeszcze w styczniu 1894 r. Na zwołanym w tym celu zjeździe polskiego kupiectwa zaboru pruskiego, z udziałem 222 kupców, Bolesławowi Kasprowiczowi nie udało się przeforsować projektu utworzenia związku. Powodem było negatywne stanowisko Korporacji Kupców Chrześcijańskich, która uważała, że z chwilą utworzenia związku zmniejszy się jej znaczenie jako organizacji, wokół której od kilku stuleci skupiało się środowisko kupieckie Wielkopolski. Aby zapewnić sobie pierwszoplanową rolę w procesie tworzenia struktury związkowej, Korporacja wyraziła chęć przekształcenia się w stowarzyszenie działające na obszarze całego zaboru pruskiego. Większość kupców poparła inicjatywę korporacji, wstępując jednocześnie w jej szeregi. W 1896 r. Korporacja Kupców Chrześcijańskich zmieniła nazwę na Towarzystwo Kupieckie w Poznaniu. Podkreślała tym samym, że staje się organizacją reprezentującą interesy wszystkich kupców zarówno drobnych, jak i kupców posiadających duże przedsiębiorstwa handlowe. Korporacja była organizacją elitarną, zamkniętą dla kupców drobnych. Towarzystwo Kupieckie szybko upadło, ponieważ było tworem sztucznym, nie wykazującym większej aktywności szczególnie w środowisku kupców drobnych, których nie zainteresowano ideą tworzenia nowych struktur związkowych². Według korporacji, przekształcenie się w Towarzystwo Kupieckie nie udało się z powodu „nikłego udziału prowincji”³.

Myśl utworzenia związku zrzeszającego organizacje kupieckie była nadal aktualna, a podtrzymywał ją Wacław Ozdowski, prezes Towarzystwa Kupców i Młodzieży w Inowrocławiu. Dnia 21 lutego 1904 r. w Poznaniu, podczas zjazdu delegatów wszystkich organizacji kupieckich Wielkopolski, Wacław Ozdowski podjął próbę utworzenia związku kupieckiego. Po raz drugi zadecydowało stanowisko Korporacji Kupców Chrześcijańskich, która nadal twierdziła, że nie ma żadnych racjonalnych przesłanek przemawiających za koniecznością tworzenia związku kupieckiego. Uzasadniano to faktem, że towarzystwa kupieckie, chcące funkcjonować w strukturach związkowych, mogły przystąpić do Związku Towarzystw Przemysłowych.

Dnia 23 października 1904 r. odbył się kolejny zjazd kupiecki w Inowrocławiu, na który nie zostały zaproszone organizacje poznańskie. Celem zjazdu było powołanie do życia związku kupieckiego bez udziału Korporacji

¹ B. Kasprowicz, *Jak powstał Związek Towarzystw Kupieckich w Poznaniu*, Bydgoszcz 1929, s. 17-18.

² B. Sikorski, *Historia handlu na ziemiach polskich i Zachodniej Słowiańszczyzny*, t.5, *Historia form zrzeszeniowych*, Warszawa 1956, s. 232.

³ *Gazeta Handlowa*, nr 222 z 27 IX 1929; *Świat Kupiecki*, nr 39 z 28 IX 1929.

Kupców Chrześcijańskich. Pod przewodnictwem Romana Hulewicza z Ostrowa zjazd proklamował powstanie Związku Towarzystw Kupieckich na Rzeszę Niemiecką z siedzibą w Inowrocławiu. Organizacjami założycielskimi były towarzystwa kupieckie z Inowrocławia, Ostrowa, Gniezna i Kościana. W skład pierwszego, ścisłego Zarządu Związku Towarzystw Kupieckich na Rzeszę Niemiecką weszli: Waclaw Ozdowski - prezes, Jan Jagodziński - wiceprezes, Waclaw Piechocki - sekretarz, A. Kosidowski zastępca sekretarza i T. Weydmann - skarbnik⁴.

W pierwszych trzech latach działalność Związku Towarzystw Kupieckich na Rzeszę Niemiecką koncentrowała się na wspieraniu lokalnych inicjatyw, zmierzających do integracji zawodowej i społecznej kupców w ramach struktur związkowych. Dzięki staraniom Związku powstały towarzystwa kupieckie w 1904 r. - w Rawiczu, Krotoszynie, Strzelnie; w 1905 r. - w Kruszwicy i Żninie, a w 1907 r. - w Miłosławiu, Trzemesznie, Śmigłu, Wielichowie, Śremie, Koźminie, Mogilnie, Jarocinie, Pleszewie. Jednak tylko nieliczne z nowopowstałych towarzystw zgłosiły akces do Związku. Przystąpiły do niego także organizacje spoza Wielkopolski, tj. Towarzystwo Kupców i Młodzieży z Wrocławia oraz Towarzystwo Kupców z Berlina.

W 1906 r. ze Związku wystąpiły towarzystwa kupieckie, w których większość członków stanowili pracownicy zatrudnieni w handlu, tj. berlińskie, wrocławskie i rawickie. Mimo strat, Związek Towarzystw Kupieckich na Rzeszę Niemiecką w 1907 r. liczył 9 organizacji członkowskich, zrzeszających 305 kupców (w 1904 r. odpowiednio 4 i 161).

Już w 1906 r. Związek Towarzystw Kupieckich na Rzeszę Niemiecką zaczął przeżywać kryzys wewnętrzny spowodowany trudnościami finansowymi, małą aktywnością członków i niedogodnym położeniem geograficznym Inowrocławia. Zanikała więc pomiędzy Związkiem a organizacjami członkowskimi, działającymi w miejscowościach położonych daleko od jego siedziby. Coraz realniejsza stawała się groźba rozwiązania Związku⁵. Szansę jego utrzymania upatrywano w zmianie stanowiska Korporacji Kupców Chrześcijańskich. Ta nadal negowała potrzebę istnienia Związku i nie wyrażała chęci wstąpienia w jego struktury. Negatywne stanowisko w tej sprawie forsował I Starszy Korporacji Telesfor Otmianowski (pozostali członkowie zarządu mieli zdania podzielone)⁶.

Punktem zwrotnym w dziejach Związku Towarzystw Kupieckich na Rzeszę Niemiecką stał się V Zjazd Delegatów Towarzystw Kupieckich, zwołany do

⁴ Sprawozdanie Związku Towarzystw Kupieckich z siedzibą w Poznaniu za rok 1924, Poznań 1925, s. 30.

⁵ J. Kluczyński, *Kartka z historii Wielkopolskiego Związku Zrzeszeń Kupieckich*, Kronika Miasta Poznania, nr 2, 1945, s. 69.

⁶ T. Filipowicz, *Moje wspomnienia (1860 - 1932)*, Poznań 1933, s. 117.

Poznania w dniu 15 marca 1908 r. W zjeździe tym wzięli udział zaproszeni przedstawiciele Korporacji Kupców Chrześcijańskich, którzy tym razem uznali Związek za organizację reprezentującą wszystkich zrzeszonych kupców Wielkopolski. Jednocześnie wyrazili zgodę na wstąpienie Korporacji do Związku. Siedzibę Związku przeniesiono do Poznania i wybrano nowe władze. Nowym prezesem (od 1907 r. funkcję tę pełnił Anastazy Jakubowski) został Stefan Cegielski (do 1920 r.) Oprócz Stefana Cegielskiego, zarząd firmowały takie znane osoby, jak: Jarosław Drwęski, dr Stanisław Pernaczyński, Jarosław Leitgeber, Witold Hedinger i Aleksander Thomas. Zarząd opracował nową strategię, w myśl której prace Związku miały koncentrować się na obronie interesów członków, rozwoju kupiectwa, wzmocnieniu jego pozycji ekonomicznej i społecznej oraz na dalszym organizowaniu niezrzeszonych jeszcze kupców⁷.

W latach 1909 - 1912, w wyniku podjętych prac organizacyjnych, w regionie zaczęły powstawać i zgłaszać swój akces do Związku nowe towarzystwa. W 1909 r. w Ostrzeszowie, Barcinie; w 1910 r. - w Borku, Czarnkowie, Gniewkowie, Grodzisku, Grabowie, Kępnie, Krobi, Pakości, Szamotułach, Środzie, Wolsztynie, Wrześni; w 1911 r. - w Buku, Lesznie, Wągrowcu, a w 1912 r. w Odolanowie.

W 1912 r. akces zgłosiło także Towarzystwo Kupców w Bydgoszczy, które pomagało w 1904 r. w tworzeniu Związku, lecz nie zostało jego członkiem. Towarzystwo zastrzegło sobie wówczas prawo powołania do życia odrębnego związku z siedzibą w Bydgoszczy, obejmującego zasięgiem działania północne rejony Wielkopolski⁸.

Stowarzyszenie Kupców Chrześcijan w Poznaniu powstało 28 marca 1913 r. z inicjatywy 38 kupców, którym przewodził Artur Gustowski, właściciel i wydawca pisma „Kupiec”. W tym samym roku przyłączyło się ono do Związku wraz z Towarzystwem Kupców we Wronkach.

W 1913 r. Związek Towarzystw Kupieckich na Rzeszę Niemiecką rozszerzył działalność na Pomorze, gdzie środowisko polskich kupców było rozproszone i pozbawione struktur zawodowych. Z inicjatywy Związku odbył się 20 sierpnia 1913 r. w Toruniu zjazd kupców pomorskich, na którym zapoczątkowano ruch zrzeszeniowy. Jednocześnie do miast wysłano delegatów, których rola polegała na udzielaniu miejscowym kupcom pomocy w tworzeniu od podstaw polskich towarzystw kupieckich. Działania Związku nie przyniosły większych efektów, ponieważ były prowadzone sporadycznie. Obejmowały one małą liczbę polskich kupców na Pomorzu i zostały przerwane wybuchem wojny⁹.

⁷ *Świat Kupiecki*, nr 39 z 28 IX 1929.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Kurier Poznański*, nr 198 z 1 V 1925.

W przededniu wybuchu I wojny światowej, Związek Towarzystw Kupieckich na Rzeszę Niemiecką skupiał 26 organizacji, liczących 900 członków. Tym samym, Związek zakończył pierwszy etap prac nad organizacją życia zawodowego kupców wielkopolskich. Pierwsza wojna światowa zahamowała rozwój Związku. Ustała faktycznie dalsza działalność organizacyjna, a łączność z towarzystwami terenowymi ograniczono do minimum i prowadzono ją za pośrednictwem dwutygodnika „Kupiec”. Również towarzystwa członkowskie prowadziły działalność w mniejszym zakresie, ograniczając się do wysyłania paczek z żywnością, lekarstwami i środkami opatrunkowymi kupcom wcielonym do wojska¹⁰. Czyniono to znacznym wysiłkiem finansowym, ponieważ składki członkowskie wpływały nieregularnie, a ich wielkość systematycznie malała.

Wojna i powoływanie kupców do wojska zdeorganizowały życie zawodowe. Z tego powodu, stan liczebny członków Związku Towarzystw Kupieckich na Rzeszę Niemiecką zmniejszył się o połowę. Zawieszono działalność niektórych towarzystw terenowych, np. Towarzystwo Kupców w Śremie nie mogło funkcjonować, gdyż wszyscy członkowie zarządu zostali zmobilizowani. Również w Poznaniu towarzystwa członkowskie przeżywały podobne problemy, np. pod koniec 1914 r. aktywność Stowarzyszenia Kupców Chrześcijan została zahamowana do tego stopnia, iż „zdawało się, że Stowarzyszenie przestanie istnieć”¹¹. Do czerwca 1915 r. Stowarzyszeniu ubyło 58,5 % członków.

W pierwszej połowie 1917 r. Związek Towarzystw Kupieckich na Rzeszę Niemiecką zaczął przezwyciężać wewnętrzny kryzys. Symptomem ożywienia jego działalności był zjazd delegatów w Poznaniu w dniu 17 maja 1917 r. Inicjatorem zwołania zjazdu był Wacław Ozdowski, który uznał, że zmiany zachodzące na europejskiej arenie politycznej i militarnej mogą przynieść Polsce niepodległość. W związku z tym kupcy powinni odpowiednio przygotować się do życia gospodarczego w przyszłym, wolnym państwie. Delegatom, przedstawiono plan uzdrowienia działalności związkowej oraz projekt organizacji prywatnego handlu. W dyskusji poruszano takie kwestie, jak: przejście z gospodarki wojennej na pokojową, kierunki przyszłej polityki eksportowo-importowej, rozbudowa żeglugi rzecznej i morskiej, tworzenie hurtowni związkowych, spółek gwarancyjnych i kupiecko-ziemiańskich zajmujących się wywozem płodów rolnych oraz udział kupców w pracach Izby Przemysłowo-Handlowej¹².

¹⁰ H. Grudziński, Jubileuszowa monografia Związku Chrześcijańskich Kupców Podróżujących i Przedstawicieli Handlowych RP w Poznaniu, Poznań 1932, s. 10.

¹¹ Sprawozdanie Stowarzyszenia Kupców Chrześcijan w Poznaniu 1913 - 1928, Poznań 1928, s. 8.

¹² Świat Kupiecki, nr 39 z 28 IX 1929; C. Hruszka, Źródła do przemysłu i handlu Wielkopolski w latach 1919 - 1939, Archeion, t. 39, 1963.

Podobna problematyka dominowała podczas walnego zjazdu delegatów Związku, który odbył się 25 kwietnia 1918 r. w Hotelu Francuskim w Poznaniu. Dokonany wówczas bilans wykazał, że w czasie wojny odpadły od Związku 2 towarzystwa i 90 członków¹³. Jednocześnie w trakcie obrad wystąpiła kwestia utworzenia płatnego sekretariatu, którego Związek do tej pory nie posiadał (brak sekretariatu utrudniał działalność statutową Związku). Mimo, iż delegaci opowiedzieli się za jak najszybszym jego uruchomieniem, płatny sekretariat rozpoczął pracę dopiero 1 grudnia 1918 r., zajmując się m.in. czynnościami biurowo-administracyjnymi, udzielaniem informacji oraz regularną obsługą towarzystw członkowskich.

Z chwilą zakończenia zwycięskiego powstania wielkopolskiego i wejścia Wielkopolski w skład niepodległego państwa polskiego, z dotychczasowej nazwy Związku usunięto wyrazy „na Rzeszę Niemiecką”. Jego pełna nazwa przyjęta i stosowana od 1919 r. brzmiała: Związek Towarzystw Kupieckich w Poznaniu. Wkrótce Związek stanął przed istotnymi zmianami personalnymi.

W 1920 r. z prezesury zrezygnował Stefan Cegielski (z powodów zdrowotnych). W latach 1920 - 1921 pracami Związku kierował przejściowo Bolesław Kasprowicz. Po nim prezesurę objął Edward Mazurkiewicz, a do zarządu weszli: Mieczysław Malinowski, Stanisław Maciejewski, Władysław Ziętek oraz Franciszek Lisiecki. Nowy zarząd rozpoczął działalność od uregulowania spraw członkowskich. Szereg towarzystw już na początku 1919 r. potwierdziło swoją przynależność do Związku, lecz nie wywiązywało się z obowiązków, polegających na świadczeniach materialnych i pracy organizacyjnej. Mimo tego, do czasu objęcia prezesury przez Edwarda Mazurkiewicza, były one traktowane jak pełnoprawne organizacje członkowskie. Nowy zarząd uznał, że organizacje, które nie realizują postanowień statutowych i nie utrzymują łączności z nadrzędną jednostką, nie mogą być uznane za pełnoprawne organizacje członkowskie. Dlatego na liście członkowskiej z początku 1922 r. znalazły się tylko 2 towarzystwa z Poznania i 4 towarzystwa terenowe, skupiające łącznie 700 członków¹⁴. Stanowisko zarządu poskutkowało błyskawicznie - towarzystwa uregulowały zobowiązania finansowe i włączyły się w nurt pracy związkowej.

W latach 1919 - 1922 członkami Związku zostały pierwsze organizacje branżowe. Pomysł ich tworzenia rozważany był jeszcze w czasach zaboru, ale dopiero odzyskanie niepodległości stworzyło warunki do ich powstania. Zdaniem Związku organizacje branżowe lepiej reprezentowały interesy własnej branży, mocniej integrowały kupców pod kątem zawodowym i towarzyskim,

¹³ *Postęp*, nr 96 z 26 IV 1918.

¹⁴ Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Bydgoszczy (dalej WAPB), Izba Przemysłowo-Handlowa (dalej IPH), sygn. 404, Sprawozdanie Związku Towarzystw Kupieckich z siedzibą w Poznaniu z działalności za rok 1922.

kształtowały poczucie wspólnoty interesów i gotowość do ponoszenia większych ciężarów na rzecz własnej branży¹⁵. Pierwszymi organizacjami branżowymi były: Związek Kupców Branży Żelaza, Sprzętów Kuchennych, Szkła i Porcelany (1919 r.), Towarzystwo Kupców Branży Delikatesowo - Kolonialnej (1921 r.) Stowarzyszenie Kupców Papierniczych (1921 r.)¹⁶, Stowarzyszenie Hurtowników Branży Kolonialnej na Polskę Zachodnią (1922 r.), oraz Stowarzyszenie Kupców Branży Skór na Polskę Zachodnią (1922 r.)¹⁷.

Pod koniec 1922 r. do Związku należało 25 towarzystw skupiających 1749 członków¹⁸:

1. Stowarzyszenie Kupców Chrześcijan	- 300 członków
2. Korporacja Kupców Chrześcijańskich	- 250 członków
3. Stowarzyszenie Hurtowników Włókienniczych	- 38 członków
4. Stowarzyszenie Hurtowników Branży Kolonialnej na Polskę Zach.	- 54 członków
5. Stowarzyszenie Kupców Branży Skór na Polskę Zach.	- 39 członków
6. Związek Kupców Branży Tytoniowej	- 60 członków
7. Związek Kupców Branży Żelaza, Sprzętów Kuchennych, Szkła i Porcelany	- 90 członków
8. Stowarzyszenie Kupców Papierniczych	- 60 członków
9. Towarzystwo Kupców Branży Delikatesowo - Kolonialnej	- 39 członków
10. Towarzystwo Kupców w Inowrocławiu	- 75 członków
11. Towarzystwo Kupców w Gnieźnie	- 79 członków
12. Towarzystwo Kupców w Ostrowie	- 53 członków
13. Towarzystwo Kupców w Lesznie	- 52 członków
14. Towarzystwo Kupców w Kościanie	- 41 członków
15. Towarzystwo Kupców w Krotoszynie	- 34 członków
16. Towarzystwo Kupców w Jarocinie	- 20 członków
17. Towarzystwo Kupców w Rawiczu	- 30 członków

¹⁵ Przemysł i Handel 1918 - 1928, Warszawa 1928, s. 428.

¹⁶ Stowarzyszenie Kupców Branży Papierniczej pod prezesurą T. Bartscha (1921 - 1927) było mało aktywnym członkiem Związku. Uaktywniło się dopiero w 1928 r. kiedy prezesem został senior poznańskich kupców papierniczych Walenty Jarosz, a wiceprezesem, skarbnikiem i zarazem sekretarzem Józef Czosnowski. Dzieśięciolecie Stowarzyszenia Polskich Kupców Papierniczych w Poznaniu 1921 - 1931, Poznań 1931, s. 13 - 14; Handel w Wielkopolsce i jego organizacja zawodowa. Związek Towarzystw Kupieckich z siedzibą w Poznaniu za lata 1932/1933, s. 53; Kupiec - Świat Kupiecki, nr 23 z 6 VI 1931.

¹⁷ Nazwa sugerowała szeroki teren działania, w rzeczywistości ograniczało się ono do Wielkopolski. Stowarzyszenie miało ambicję założenia własnego związku pod nazwą Związek Kupców Branży Skór na Polskę Zachodnią.

¹⁸ WAPB, IPH, sygn. 404, Sprawozdanie Związku Towarzystw Kupieckich z siedzibą w Poznaniu z działalności za rok 1922.

18. Towarzystwo Kupców w Strzelnie	- 31 członków
19. Towarzystwo Kupców w Kępnie	- 28 członków
20. Towarzystwo Kupców w Buku	- 16 członków
21. Towarzystwo Kupców w Mogilnie	- 12 członków
22. Towarzystwo Kupców w Śremie	- 35 członków
23. Towarzystwo Kupców w Szamotułach	- 13 członków
24. Towarzystwo Kupców w Żerkowie	- 13 członków
25. Towarzystwo Kupców w Kruszwicy	- 20 członków.

Poza strukturą Związku pozostawały towarzystwa kupieckie, które nadal nie reaktywowały działalności zawieszanej na okres wojny i towarzystwa, które z różnych powodów (np. finansowych) decyzję o przystąpieniu do Związku odkładały na okres późniejszy. Były to towarzystwa w Miłosławiu, Trzemesznie, Śmiglu, Wielichowie, Żninie, Koźminie, Pleszewie, Ostrzeszowie, Barcinie, Borku, Czarnkowie, Gniewkowie, Grodzisku, Grabowie, Krobi, Pakości, Środzie, Wolsztynie, Wrześni, Wągrowcu, Wronkach i Odolanowie. Dopiero w 1923 r. przystąpiły do niego towarzystwa kupieckie działające w Środzie, Śmiglu, Pniewach, Czarnkowie, Wągrowcu i nowopowstałe towarzystwo w Międzychodzie.

Rosnąca rola Związku Towarzystw Kupieckich, jako animatora kupieckiego ruchu zawodowego w Wielkopolsce, powodowała dalszy jego rozwój strukturalny. W 1924 r. wstąpiły do niego dalsze organizacje branżowe: Związek Chrześcijańskich Kupców Podróżujących i Przedstawicieli Handlowych RP w Poznaniu (założony 22 marca 1919 r., na bazie istniejącego od 1907 r. Związku Podróżujących Kupców na Rzeszę Niemiecką), Towarzystwo Samodzielnych Zegarmistrzów, Związek Kupców Zbożowych i Związek Drogerzystów Rzeczypospolitej Polskiej (okręg Poznań) założony w 1919 r.¹⁹. Z terenowych towarzystw kupieckich przyłączyły się w tym czasie towarzystwa z Pleszewa, Gostynia, Wroniek, Wolsztyna, Rogoźna, Trzemeszna, Koźmina i Wrześni²⁰. Łącznie, w 1924 r. do Związku należały 43 organizacje zrzeszające 1830 kupców (w tym 11 organizacji branżowych). Aż 13 organizacji miało siedzibę w Poznaniu, pozostałe zaś w większych i mniejszych ośrodkach miejskich Wielkopolski.

W pierwszych latach powojennych Związek Towarzystw Kupieckich zorganizował kilka zjazdów kupiectwa. Z jednej strony stanowiły one forum wymiany myśli zawodowej i gospodarczej, a z drugiej ukazywały rosnące

¹⁹ Pierwszy Związek Drogerzystów został założony w 1897 r. w Poznaniu. Pod wpływem żądań niemieckich organizacji zawodowych szybko zakończył działalność. Powojenny Związek dzielił się na sześć okręgów: poznański (najliczniejszy), dwa pomorskie, śląski, b. Kongresówki i małopolski.

²⁰ Sprawozdanie Związku Towarzystw Kupieckich..., s. 4 - 5.

znaczenie Związku w życiu gospodarczym i społecznym regionu oraz jego rolę przywódczą w ruchu kupieckim. Największy zjazd tego okresu, któremu nadano rangę ogólnopolską, odbył się wiosną 1921 r., w dniu otwarcia Targów Poznańskich. Do Poznania przybyło ponad tysiąc kupców z całej Polski. Obradom przewodniczyli przedstawiciele kupiectwa spoza Wielkopolski - Bolesław Herse z Warszawy, Tadeusz Marchlewski z Grudziądza i dr Nieć z Krakowa²¹. Dla Związku Towarzystw Kupieckich zjazd był okazją do zaprezentowania własnego dorobku organizacyjnego szerokiemu forum krajowego kupiectwa, a także do tworzenia korzystnego wizerunku wielkopolskiego środowiska kupieckiego.

Bieżącą działalność Związku finansowano w głównej mierze ze składek członkowskich. Ich wysokość nie była faktycznie ustalona, dlatego do jego kasy wpływały różne kwoty. Utrudniało to prowadzenie właściwej polityki finansowej. W 1921 r. uregulowano system składkowy, wprowadzając dla wszystkich członków I klasy podatku procederowego składkę w wysokości 3 tys. mkp, dla II klasy - 2 tys. mkp, dla III klasy - 1,2 tys. mkp i dla IV klasy - 600 mkp. Ze względu na rosnącą inflację wysokość składek była często korygowana.

Największe kwoty pochodzące ze składek odprowadzało do kasy Związku Stowarzyszenie Kupców Chrześcijańskich oraz Korporacja Kupców Chrześcijańskich i Stowarzyszenie Hurtowników Branży Kolonialnej. Te trzy organizacje finansowały główne potrzeby Związku. W 1922 r. wpływy ze składek pozostałych 22 towarzystw były w stanie pokryć jedynie 1/4 wszystkich jego zobowiązań pieniężnych. Wydatki Związku przekroczyły wówczas normę budżetową na sumę 2 mln mkp (wysłano np. około 45 tys. listów i druków)²².

Najsilniejszą pozycję w Związku Towarzystw Kupieckich miała Korporacja Kupców Chrześcijańskich i Stowarzyszenie Kupców Chrześcijańskich. Pozycja Korporacji wpływała nie tylko z dużej liczby członków, ale przede wszystkim z jej tradycji i doświadczenia. Była ona najstarszą organizacją kupiecką w Wielkopolsce, szczyliła się posiadaniem 46 ksiąg z protokołami zebrań od 1714 r., faszcykulem zawierającym odpisy dokumentów od 1444 r. do końca XVIII w. i szeregiem oryginalnych dokumentów (przywileje i nadania) wydanych przez Stefana Batorego w 1576 r., Zygmunta III w 1623 r., Władysława IV w 1633 r., Magistrat miasta Poznania w 1633 r., Jana Kazimierza w 1669 r., Michała K. Wiśniowieckiego, Jana III Sobieskiego w 1673 r., 1687 r., 1689 r., Augusta II w 1714 r., Augusta III i Komisję Dobrego

²¹ *Kurier Poznański*, nr 121 z 31 V 1921; *Świat Kupiecki*, nr 39 z 28 IX 1929; T. Kołodziej, *Historia kupiectwa poznańskiego 1918 - 1961*, Poznań 1962, s. 42, maszynopis w zbiorach Biblioteki Kórnickiej PAN.

²² WAPB, IPH, sygn. 404, Sprawozdanie Związku Towarzystw Kupieckich z siedzibą w Poznaniu z działalności za rok 1922.

Porządku²³. Członkami Korporacji mogli zostać kupcy legitymujący się wieloletnią tradycją zawodową i posiadający przedsiębiorstwa handlowe rejestrowane, a także znaczący przemysłowcy, bankierzy, hotelarze, agenci handlowi, wybitni inżynierowie i redaktorzy. Była to więc organizacja elitarna, przynależność do której świadczyła o wysokiej pozycji społecznej i niekwestionowanym autorytecie w środowisku zawodowym. W 1922 r. kierownictwo Korporacją przejął po ojcu Kazimierz Otmianowski i jako I Starszy, kierował nią przez szereg lat. Korporacja zmonopolizowała funkcję prezesa w Związku Towarzystw Kupieckich - w międzywojennym dwudziestoleciu blisko 18 lat funkcję tę pełnili kolejno: Stefan Cegielski, Edward Mazurkiewicz i Kazimierz Otmianowski. W 1936 r. przerwano monopol Korporacji powołaniem na funkcję prezesa Związku Franciszka Woźniaka ze Stowarzyszenia Kupców Chrześcijan.

Stowarzyszenie Kupców Chrześcijan, odgrywające również ważną rolę w Związku Towarzystw Kupieckich, zostało założone dla kupców posiadających przedsiębiorstwa nie zarejestrowane sądownie i, z tego względu, nie mogących ubiegać się o członkostwo w Korporacji. Szybko stało się organizacją zrzeszającą największą liczbę kupców - w 1922 r. liczyło 300 członków, a w 1928 r. już 457 członków. Stowarzyszeniem kierowali kolejno: Artur Gustowski (1913 - 1919), Franciszek Lisiecki (1919 - 1924), Władysław Majewicz (1924 - 1935), Władysław Reichelt (1935 - 1936), Jan Borys (1936 - 1939), Zdzisław Koźlicki (od lutego 1939). Między Stowarzyszeniem a Korporacją toczyła się rywalizacja o wpływy w Związku. Do jego władz Stowarzyszenie wprowadziło w 1923 r. siedmiu przedstawicieli, zaś Korporacja pięciu.

Dnia 19 listopada 1922 r. odbył się w Kościanie nadzwyczajny zjazd delegatów Związku Towarzystw Kupieckich, którego głównym celem było przyjęcie nowego statutu. Na miejsce zjazdu wybrano Kościan, ponieważ tamtejsze Towarzystwo Kupców, kierowane przez prezesa Stefana Soborskiego, obchodziło jubileusz 25 - lecia. Nowy statut (wszedł w życie 1 stycznia 1924 r.) wprowadził nową nazwę Związku: Związek Towarzystw Kupieckich na Wielkopolską tow. zap.²⁴ Zadaniem Związku (§ 2 Statutu) było „...jednoczenie i podnoszenie istniejących organizacji kupieckich w Wielkopolsce, a także tworzenie nowych celem obrony słuszných praw i słuszných interesów kupiectwa polskiego oraz celem rozwoju handlu narodowego we wszystkich jego działach”. Do realizacji powyższych zadań, Związek dążył poprzez (§ 3 Statutu):

„a/ badanie warunków pomyślnego rozwoju handlu polskiego,

b/ służenie radą i pomocą państwu w sprawie polityki gospodarczej,

²³ Kupiec - Świat Kupiecki, nr 45 z 5 XI 1936.

²⁴ Archiwum Państwowe Miasta Poznania i Województwa Poznańskiego (dalej APMPiWP), Izba Przemysłowo-Handlowa (dalej IPH), sygn. 1537, s. 325 i n.

- c/ popieranie swych członków we wszystkich sprawach gospodarczych jak i kredytowych, celnych itp.,
- d/ obronę interesów handlu i kupiectwa,
- e/ zabezpieczenie przedstawicielom handlu udziału w urzędach i instytucjach państwowych, samorządowych i społecznych,
- f/ zbieranie i udzielanie informacji o życiu handlowym w kraju i zagranicą,
- g/ zwoływanie zjazdów kupieckich,
- h/ urządzanie lub pomoc w urządzaniu Targu Poznańskiego, wszelkiego rodzaju jarmarków, wystaw, biur, agend i instytucji,
- i/ popieranie szkół kupieckich,
- j/ wydawanie czasopism, wygłaszanie referatów i odczytów oraz informowanie prasy o życiu związkowym i zawodowym kupiectwa,
- k/ utrzymanie ścisłej łączności z pokrewnymi organizacjami działającymi na terenie Rzeczypospolitej”.

Wszystkie towarzystwa i ich członkowie mieli prawo do korzystania z pomocy, porad i środków trwałych Związku. Członkami Związku (§ 4 Statutu) mogli zostać jedynie członkowie towarzystw kupieckich, działających w Wielkopolsce i z obszarów przylegających do Wielkopolski oraz przedsiębiorstwa, w których przynajmniej jeden z członków zarządu lub prokurentów należał do organizacji kupieckiej. Czynne prawo wyborcze do jego władz (§ 6 Statutu) przysługiwało tylko organizacjom, a bierne - wszystkim członkom. Władze Związku stanowiły: Zebranie Delegatów, Rada Związku i Zarząd. Liczbę przedstawicieli na Zebraniu Delegatów ustalały towarzystwa, dzieląc liczbę członków przez 20 (każde towarzystwo miało prawo wyboru przynajmniej jednego delegata), a do Rady - dzieląc liczbę członków przez 50 lub 30. Realizacja uchwał Zebrania Delegatów oraz prowadzenie bieżących spraw Związku leżało w gestii Zarządu, składającego się z Prezydium Rady, trzech członków Rady i dyrektora Związku. Funkcje kontrolujące spełniała Komisja Rewizyjna. Statut przewidywał możliwość powoływania doraźnych komisji specjalnych, w celu rozpatrzenia wyjątkowych spraw, zagadnień, problemów. Likwidacja Związku mogła nastąpić jedynie na mocy uchwały nadzwyczajnego Zebrania Delegatów.

Kontakt Związku Towarzystw Kupieckich z towarzystwami działającymi w regionie, utrzymywano za pomocą korespondencji i komunikatów prasowych, wydawanych przez biuro Związku. W 1923 r. jego personel składał się z dyrektora, sekretarza, siły pomocniczej, stenotypistki, inkasenta i gońca. Wyjazdy w teren stały się prawie niemożliwe ze względu na niewielką liczbę personelu i natłok spraw bieżących, które biuro musiało załatwiać. W rezultacie, już w 1924 r. więź pomiędzy Związkiem a towarzystwami członkowskimi uległa

znacznemu osłabieniu. Słabła również aktywność ich członków. Na 346 zebraniach, jakie odbyły się w 1924 r. w regionie, średnia frekwencja wyniosła 60 %. Jeszcze gorzej sytuacja wyglądała w Poznaniu, gdzie 104 zebrania odbyły się przy frekwencji sięgającej 15 - 40 %²⁵.

Dobrze zapowiadała się współpraca Związku z władzami w Warszawie. Zapoczątkowało ją Ministerstwo Przemysłu i Handlu, które w dniach 24 i 25 kwietnia 1925 r., zorganizowało wspólną konferencję z wszystkimi związkami kupieckimi działającymi w kraju. Poznański Związek reprezentowali: Edward Mazurkiewicz, Kazimierz Otmianowski i Brunon Sikorski. Wyjazd do Warszawy spowodował uzyskanie jednego z dwóch przyznanego kupiectwu miejsc w Tymczasowej Naczelnej Radzie Gospodarczej (Kazimierz Otmianowski) oraz ulokowanie przedstawiciela kupiectwa wielkopolskiego w Ministerstwie Kolei Żelaznych. Dzięki przedstawicielowi, kupiectwo uzyskało np. specjalne, bezpośrednie połączenie kolejowe na Targi Lipskie, zmiany w lokalnym rozkładzie jazdy pociągów, drobne udogodnienia w zakresie ekspedycji towarów oraz obietnice uzyskania bezpośredniego połączenia z Pragą przez Wrocław.

W Polsce Zachodniej, oprócz poznańskiego Związku Towarzystw Kupieckich, działały podobne Związki w Katowicach, Grudziądzu i Bydgoszczy. Już od 1919 r., z inicjatywy ośrodka poznańskiego podejmowano próby centralizacyjne, ale dopiero w 1924 r. zakończyły się one utworzeniem Rady Związków Towarzystw Kupieckich Polski Zachodniej (Razapol). Rada reprezentowała interesy kupców Polski Zachodniej. Przedstawiała władzom centralnym stanowisko środowiska kupieckiego w sprawach polityki podatkowej, kredytowej, handlu zagranicznego i wielu innych. Siedzibą Razapolu było biuro poznańskiego Związku. Aby ustrzec się przed dominacją jednego Związku nad pozostałymi, Radą kierowali kolejno prezesi związków - założycieli. W 1925 r. Rada skupiała 106 organizacji kupieckich zrzeszonych w 4 Związkach (Poznań, Katowice, Grudziądz i Bydgoszcz)²⁶. Organem prasowym Razapolu był tygodnik „Świat Kupiecki”, którego pierwszy numer ukazał się z datą 3 maja 1925 r.

Wraz z działaniami mającymi na celu jednoczenie środowiska kupieckiego Polski Zachodniej, Związek Towarzystw Kupieckich prowadził intensywną kampanię na rzecz integracji życia kupieckiego w skali całego kraju i budowy dalszych struktur związkowych.

W tym celu, współpracował ze Związkiem Towarzystw Kupieckich na Obwód Nadnotecki w Bydgoszczy i Stowarzyszeniem Kupców w Warszawie. Pierwsze

²⁵ *Kurier Poznański*, nr 94 z 23 IV 1925.

²⁶ T. Kołodziej, *Historia kupiectwa...*, s.18; *Kurier Poznański*, nr 95 z24 IV 1925; *Świat Kupiecki*, nr 39 z 28 IX 1929; B. Sikorski, *Historia handlu...*, s. 275 i 277.

decyzje podjęto dnia 18 lutego 1923 r. podczas spotkania zarządów związkowych w Bydgoszczy. Dotyczyły one m.in. ustalenia ścisłych zasad współpracy Związków i technicznych stron tworzenia, na szczeblu centralnym, organizacji reprezentującej całe zrzeszone kupiectwo Polski. Stowarzyszeniu Kupców Polskich w Warszawie powierzono przejmowanie funkcji reprezentanta wszystkich zrzeszeń kupieckich. Dopiero po upływie dwóch lat udało się zebrać wystarczającą ilość środków i przystąpić do organizowania oraz prowadzenia biura finansowanego przez wszystkie zainteresowane Związki. Dnia 28 czerwca 1925 r. podczas zjazdu Razapolu w Grudziądzu ogłoszono oficjalnie powstanie

Rozwój Związku Towarzystw Kupieckich w Poznaniu w latach 1904 - 1929

Rok	Liczba towarzystw	Liczba członków
1904	4	161
1907	9	305
1913	26	832
1914	26	900
1919	26	839
1922	25	1500
1923	24	1600
1924	43	1830
1925	45	1965
1926	47	2499
1927	51	2842
1928	55	3315
1929	58	3857

Źródło: *Kupiec*, nr 15 z 13 IV 1922, nr 14 z 5 IV 1920, nr 5 z 12 II 1923; *Kurier Poznański*, nr 450 z 28 IX 1929; *Sprawozdanie Związku Towarzystw Kupieckich...*, s. 30; *Świat Kupiecki*, nr 15 z 12 IV 1930; S. Kowal, *Aktywność i postawy drobnomieszczaństwa polskiego w Wielkopolsce w końcu XIX i na początku XX wieku [w:] Drobnomieszczaństwo XIX i XX wieku*, pod red. S. Kowalskiej-Glikman, t. 1, Warszawa 1984, s. 158.

Naczelnej Rady Zrzeszeń Kupiectwa Polskiego z siedzibą w Warszawie²⁷. Prezesem Naczelnej Rady został Bogusław Herse, prezes Stowarzyszenia Kupców Polskich w Warszawie, a jednym z trzech wiceprezesów - Kazimierz Otmanowski, reprezentujący środowisko kupców Wielkopolski. Naczelna Rada reprezentowała interesy związków kupieckich oraz pełniła rolę organu opiniodawczego dla instytucji administracyjnych i gospodarczych szczebla centralnego.

²⁷ *Kurier Poznański*, nr 198 z 1 V 1925; *Świat Kupiecki*, nr 39 z 28 IX 1929; Związek Towarzystw Kupieckich na Obwód Nadnotecki w Bydgoszczy 1919 - 1929, Bydgoszcz 1930, s. 8, 25 - 26, 28.

Nie wszyscy działacze Związku Towarzystw Kupieckich akceptowali Naczelną Radę Zrzeszeń Kupiectwa Polskiego, np. wiceprezes Oskar Marchlewski uważał, że Rada nie będzie w stanie odpowiednio reprezentować i bronić interesów kupców wielkopolskich. Proponował utrzymanie stałego przedstawiciela w Warszawie, który śledziłby poczynania rządu w sferze polityki gospodarczej, informował o nich Związek i załatwiał bieżące sprawy w urzędach centralnych. Ze stanowiskiem Oskara Marchlewskiego polemizowali m.in. Edward Mazurkiewicz, Władysław Majewicz, Kazimierz Otmianowski, Teofil Andrzejewski wskazując na duże koszty związane z utrzymaniem przedstawiciela. Rozważano jednak możliwość utworzenia przy Naczelnej Radzie odrębnej komórki, zajmującej się tylko sprawami kupiectwa Polski Zachodniej.²⁸

Utworzenie Naczelnej Rady Zrzeszeń Kupiectwa Polskiego kończyło proces budowy pionowych struktur związkowych. Związek Towarzystw Kupieckich skupił się teraz na rozszerzaniu własnej bazy. Lata 1925 - 1929 to okres dalszego rozwoju Związku. W 1925 r. przystąpiły do niego dwa towarzystwa branżowe z Poznania, tj. Stowarzyszenie Kupców Detalistów Branży Cukrów i Czekolady oraz Zachodnio - Polskie Stowarzyszenie Hurtowników Win²⁹. W latach 1926 - 1928 członkami Związku stały się: Stowarzyszenie Hurtowników Węgla Zachodnich Ziem Polskich (organizacja branżowa, założona w 1927 r. w Poznaniu) i towarzystwa kupieckie w Grodzisku Wlkp., Obornikach, Ostrzeszowie, Gniewkowie, Grabowie, Obrzycku, Borku, Miłosławiu. Zawiesiło natomiast działalność Towarzystwo Kupców w Czarnkowie, które przeżywało wewnętrzny kryzys³⁰.

Jednocześnie we władzach Związku nastąpiły kolejne zmiany. Dnia 18 maja 1925 r. z prezesury zrezygnował Edward Mazurkiewicz. Funkcję tę powierzono Kazimierzowi Otmianowskiemu, dotychczasowemu wiceprezesowi Związku i zarazem I Starszemu Korporacji Kupców Chrześcijańskich (funkcję sprawował przez 11 lat). Zmienił się również skład Zarządu: Stanisław Szulc, Władysław Majewicz, Oskar Marchlewski zostali wiceprezesami, Stanisław Maciejewski - sekretarzem, Józef Pluciński - zastępcą sekretarza, Mieczysław Malinowski - skarbnikiem, a Wiktor Gładysz, Władysław Ziętek, F. K. Cygański, Zygmunt Migdalek, Dezydery Splitt i Nowakowski - radnymi³¹.

W 1926 r. Związek Towarzystw Kupieckich wysunął propozycję wprowadzenia kolorowych emblematów z godłem kupieckim, które, umieszczane w widocznym miejscu informowałyby o przynależności właściciela danego przedsiębiorstwa handlowego do Związku. Jednocześnie godło miało

²⁸ APMPiWP, IPH, sygn. 1533, s. 121.

²⁹ *Świat Kupiecki*, nr 13 z 27 III 1926.

³⁰ Tamże, nr 14 z 6 IV 1929.

³¹ Tamże, nr 39 z 28 IX 1929.

gwarantować wysoki poziom obsługi klienta, rzetelność i uczciwość personelu. Na ogłoszony przez Związek ogólnopolski konkurs na godło kupieckie wpłynęły 34 prace. Wybrano projekt autorstwa Jana Mucharskiego i Tadeusza Kubalskiego z Warszawy, przedstawiający tarczę w barwach narodowych z czapką i laską Merkurego w środku, nad tarczą - fale, w które wkomponowano skrót „ZTK”, a na nich trzymasztowy statek symbolizował ekspansję kupiectwa wielkopolskiego. Pod tarczą umieszczono napis „Związek Towarzystw Kupieckich”. Pierwsze godła, wykonane na matowym szkle formatu 22 cm x 33 cm, zawiesili na swoich sklepach kupcy poznańscy: Władysław Majewicz i Mieczysław Malinowski na Starym Rynku, Franciszek Woźniak przy ulicy Kramarskiej, Kazimierz Otmianowski przy ulicy Szkolnej, Stefan Kałamajski na Placu Wolności³². W celu spopularyzowania godła Związek ogłosił w listopadzie 1937 r. konkurs na hasło związane z godłem. Udział w nim wzięło kilka tysięcy osób z całego kraju. Nagrodzono 300 prac, w tym 15 nagrodami specjalnymi. Oto przykładowe, nagrodzone hasła: „Kupuj u swego z godłem kupca chrześcijańskiego”, „O ile jesteś dobrym Polakiem, kupuj tylko w handlu z tym znakiem”, „Polskę dla Polaków budujesz, gdy w składzie z tym godłem kupujesz”³³. Popularność wielkopolskiego godła kupieckiego była tak duża, iż Naczelna Rada Zrzeszeń Kupiectwa Polskiego uznała je za godło całego zrzeszonego kupiectwa w Polsce (jedynie Krakowska Kongregacja Kupiecka zachowała prawo do własnego godła).

Dochody Związku Towarzystw Kupieckich nadal, w głównej mierze, pochodziły ze składek członkowskich. W 1928 r. pokrywały one budżet wynoszący 62 tys. zł w 92 %³⁴. Reszta dochodów pochodziła z subsydiów i nadzwyczajnych składek. Do kasy związkowej największe kwoty nadal odprowadzała Korporacja Kupców Chrześcijańskich i Stowarzyszenie Kupców Chrześcijan, a w dalszej kolejności Związek Kupców Podróżujących i Agentów Handlowych RP, Związek Hurtowników Włókienniczych i Związek Polskich Kupców Zbożowych. Kwoty te stanowiły (w zależności od roku) 30 - 40 % wartości wszystkich składek wpływających do Związku. Po stronie wydatków, znaczną część budżetu pochłaniały koszty utrzymania sekretariatu. W 1928 r. koszty te wyniosły 47 856 zł, tj. 77,2 % wartości całego budżetu, w tym wynagrodzenie stanowiło 51,2 %, koszty handlowe - 17,6 %, podróże i wydatki reprezentacyjne - 12,6 %, czynsz, energia elektryczna, opał itp. 5 %, składki na rzecz Naczelnej Rady Zrzeszeń Kupiectwa Polskiego - 7,6 % i wydatki różne - 6 %. Pozostałą część budżetu przeznaczono na dofinansowanie „Świata Kupieckiego”.

³² *Kurier Poznański*, nr 188 z 26 IV 1927.

³³ APMPiWP, Polskie Organizacje i Stowarzyszenia (dalej POS), sygn. 107, s. 45 - 46.

³⁴ Tamże, IPH, sygn. 1533 s. 13.

Budżet Związku był ciągle napięty. Składki wpływały do kasy nieregularnie, z ledwością wystarczały na zaspokojenie bieżących potrzeb i uniemożliwiały realizację perspektywicznych planów. Niewiele dało podniesienie składek na 10 zł miesięcznie³⁵. Dużym obciążeniem finansowym dla Związku była działalność wydawnicza, która pochłaniała znaczne kwoty, ale nie przynosiła zysków. Narastał dług wobec Drukarni Katolickiej. Nieuregulowane pozostawały również zobowiązania pieniężne wobec Powszechnej Wystawy Krajowej. Problemy finansowe Związku rozwiązał jego długoletni skarbnik (1924 - 1939) Mieczysław Malinowski³⁶. Z własnych środków uregulował dług wobec Drukarni Katolickiej, wynegocjował redukcję długu wobec Powszechnej Wystawy Krajowej o 1/4 i zmniejszenie wysokości składki płaconej Naczelnej Radzie Zrzeszeń Kupiectwa Polskiego z 600 zł do 150 zł miesięcznie³⁷.

Pomyślnie układała się współpraca Związku z Izłą Przemysłowo-Handlową. Dnia 29 października 1928 r. odbyły się wybory ogólne do Izby, do której, z ramienia Związku jako radcy, weszli: Edward Mazurkiewicz, Stanisław Pernaczyński, Stanisław Robiński, Oskar Marchlewski, Kazimierz Otmianowski, Władysław Majewicz, Stanisław Szulc (Poznań), Bernard Klaszczewski (Środa), Roman Brykczyński (Ostrów), Jan Metelski (Leszno). Ich zastępcami oraz radcami wybranymi w towarzystwach członkowskich (wybory odbyły się w dniach 5 - 22 stycznia 1929 r.) zostali: Teofil Andrzejewski, Roman Antoniewicz, Wiktor Gładysz, Stanisław Maciejewski, Mieczysław Malinowski, Marcin Nowak, Antoni Pertek, Władysław Radomski, Stefan Rosiński, Michał Rotnicki, Włodzimierz Seydlitz, Aleksander Thomas, Bolesław Weber, Zygmunt Weiss, Władysław Ziętek, Franciszek Zygarłowski (Poznań), Franciszek Nowakowski (Leszno) i Stefan Soborski (Kościan)³⁸. Z nominacji Ministerstwa Przemysłu i Handlu do Izby wszedł Brunon Sikorski, dyrektor Związku Towarzystw Kupieckich. Dla Związku wybory do Izby, zakończone sukcesem, miały duże znaczenie. Izba Przemysłowo - Handlowa, której początki datują się na rok 1851, była prawnie uznanym przedstawicielem samodzielnych kupców i przemysłowców. Zajmowała się m.in. obroną interesów członków, udzielaniem porad w sprawach ekonomicznych i socjalnych, współpracą przemysłu i handlu, oceną projektów ustawodawczych (np. podatkowych, celnych) oraz etyką kupiecką. Nadzorowała także instytucje

³⁵ Tamże, sygn. 1537, s. 312 - 313.

³⁶ Mieczysław Malinowski był aktywnym działaczem kupieckim i społecznym. W latach 1923 - 1925 był radcą Izby Przemysłowo-Handlowej w Poznaniu, a w latach 1923 - 1939 radcą Izby Przemysłowo-Handlowej. Wspierał hojnymi datkami wiele instytucji i organizacji, np. z okazji 25 - lecia swojego przedsiębiorstwa przekazał na Dom Kupiectwa, Bibliotekę Uczniów Handlowych, Dom Młodzieży Kupieckiej po 500 zł, a także różnej wysokości kwoty na Bratnią Pomoc Wyższej Szkoły Handlowej i pomoc dla biednych. Był właścicielem założonego w 1903 r. na Starym Rynku w Poznaniu dużego sklepu z konfekcją damską i dziecięcą.

³⁷ *Kupiec - Świat Kupiecki*, nr 46 z 17 XI 1934.

³⁸ Sprawozdanie Izby Przemysłowo - Handlowej w Poznaniu za rok 1929, s. 8 - 9.

związane z obrotem towarowym. Związek, zrzeszający wówczas 55 organizacji i ponad 3 300 członków, był liczącą się siłą na forum gospodarczym Wielkopolski. W interesie Związku leżało więc wprowadzenie do Izby, jak największej liczby swoich przedstawicieli, aby zagwarantować sobie decydujący głos w sprawach dotyczących handlu i osłabić wpływy kupiectwa niezrzeszonego.

W 1929 r. zorganizowano w Poznaniu Powszechną Wystawę Krajową, mającą na celu ukazanie dorobku niepodległej Polski we wszystkich dziedzinach życia. Znaczny wkład w jej organizację wniósł Związek Towarzystw Kupieckich, z ramienia którego Brunon Sikorski i Kazimierz Otmianowski weszli w skład Tymczasowego Komitetu Organizacyjnego Wystawy³⁹. Kazimierz Otmianowski zasiadł później w Radzie Głównej Wystawy. Stroną techniczną udziału kupiectwa w Wystawie zajęła się Naczelna Rada Zrzeszeń Kupiectwa Polskiego w Warszawie, a centrum informacyjne ułożono w biurze Związku Towarzystw Kupieckich w Poznaniu. Przy wydatnej pomocy Związku zorganizowano w pawilonie nr 45 wystawę, obrazującą rozwój towarzystw kupieckich w Polsce w ostatnim dziesięcioleciu⁴⁰.

W czasie trwania Powszechnej Wystawy Krajowej miały miejsce trzy wydarzenia, które zaktywizowały towarzystwa kupieckie zrzeszone w Związku, tj. Ogólnopolski Zjazd Kupiectwa, jubileusz 25 - lecia Związku Towarzystw Kupieckich i jubileusz 500 - lecia Korporacji Kupców Chrześcijańskich.

Ogólnopolski Zjazd Kupiectwa, trwający dwa dni, tj. 27 i 28 września 1929 r., odbył się w Domu Rzemieślniczym przy ul. Ratajczaka w Poznaniu. W pierwszym dniu, w czasie pierwszego plenarnego posiedzenia wygłoszono cztery referaty: Józef Jakubowski, dyrektor Naczelnej Rady Zrzeszeń Kupiectwa Polskiego, przedstawił temat pod tytułem „Handel w Polsce”; Adam Chełmoński, radca prawny Naczelnej Rady mówił „O potrzebie reformy prawa handlowego”; Brunon Sikorski, dyrektor Związku Towarzystw Kupieckich w Poznaniu, podjął temat „Handel a kartele” i dr Chorąży, dyrektor Związku Towarzystw Kupieckich w Katowicach, wystąpił z tematem „Modernizacja handlu”. Po południu odbyły się dyskusje w komisjach, a wieczorem - raut. W drugim dniu, obradowali delegaci związków branżowych, tj. branży włókienniczej, zbożowej, winno - kolonialnej, żelaza i skór. Po południu odbyło się drugie plenarne posiedzenie, na którym przedstawiono wyniki prac poszczególnych komisji i obrad branżowych oraz przyjęto uchwały i rezolucje.

³⁹ APMPiWP, IPH, sygn. 1534, s. 68; Powszechna Wystawa Krajowa w Poznaniu w roku 1929, Poznań 1930, t.1, s. 20.

⁴⁰ Pawilon nr 45 znajdował się na terenie „D”, na którym również usytuowany był pawilon Izby Przemysłowo-Handlowej w Poznaniu (nr 46) oraz dwa pawilony branżowe (nr 49 i 50), w których na 56 stoiskach kupcy prowadzili sprzedaż detaliczną. *Powszechna Wystawa...*, t. 2, s. 218; *Przewodnik po Wystawie Krajowej*, Poznań 1929, s. 55.

Uczestnicy zjazdu zwiedzili wspólnie Wystawę, zabytki Poznania i uczestniczyli w spektaklu teatralnym⁴¹.

Jubileusze 25-lecia Związku Towarzystw Kupieckich i 500-lecia Korporacji Kupców Chrześcijańskich obchodzono wspólnie 29 września 1929 r. Aby nadać jubileuszom wysoką rangę zaproszono do Poznania szereg osobistości ze świata polityki. Niestety zainteresowanie Warszawy lokalnymi uroczystościami nie było duże. W zastępstwie prezydenta Ignacego Mościckiego przybył zastępca Szefa Kancelarii Cywilnej dr Skowroński, ministra przemysłu i handlu reprezentował dyrektor Sokołowski, a z ramienia rządu - nie cieszący się dobrą opinią wśród kupiectwa, minister rolnictwa Karol Niezabytowski. Obecny był prezydent miasta, Cyryl Ratajski oraz przedstawiciele instytucji samorządowych, gospodarczych, duchowieństwa, Uniwersytetu Poznańskiego i Wyższej Szkoły Handlowej.

Uroczystości zaczęły się mszą odprawioną w poznańskiej Farze przez prymasa Augusta Hlonda. Następnie, w Auli Uniwersyteckiej odbyła się akademie, którą rozpoczął Feliks Nowowiejski wykonaniem utworu „Preludio Festivo”. Słowo wstępne wygłosił Kazimierz Otmianowski. Akademię wypełniły przemówienia przedstawicieli władz, składanie życzeń, referaty przedstawiające historię Związku Towarzystw Kupieckich i Korporacji Kupców Chrześcijańskich, wręczenie dyplomów honorowych i jubileuszowych oraz oratorium „Quo Vadis” w wykonaniu Feliksa Nowowiejskiego.

Powyższe fakty ukazywały na zewnątrz wielkość i znakomitość Związku Towarzystw Kupieckich. Od wewnątrz jednak, Związek nękały problemy związane z coraz mniejszą aktywnością towarzystw członkowskich. Jaskrawo ten problem wystąpił w czasie wielkiego kryzysu gospodarczego. Zebrania wielu towarzystw odbywały się przy frekwencji 25 - 30 % (np. w Gnieźnie i Inowrocławiu). Z tego też powodu, jak i braku zainteresowania działalnością ze strony członków, ustały prace związkowe towarzystw w Krotoszynie, Jarocinie, Międzychodzie i Wronkach. Członkowie niektórych towarzystw utrzymywali ze sobą jedynie kontakty towarzyskie, np. członkowie Stowarzyszenia Kupców Branży Skór, spotykając się w cukierni przy Moście Chwaliszewskim w Poznaniu⁴². Działalność towarzystw terenowych uległa ograniczeniu do czynności informacyjnych i interwencyjnych, np. negocjowano z władzami powiatowymi kwestie podatkowe, terminy jarmarków bydłęcych, godziny otwarcia sklepów, godziny pracy urzędów pocztowych czy zmiany w komunikacji lokalnej i ekspedycji towarowej.

Traciła na znaczeniu Korporacja Kupców Chrześcijańskich, której szeregi systematycznie malały, np. w 1922 r. liczyła 250 członków, a w 1933 r. - 134

⁴¹ APMPi WP, *Akta miasta Poznania*, sygn. 2480, s. 6.

⁴² *Handel w Wielkopolsce...*, za lata 1932/1933, s. 57; *Świat Kupiecki*, nr 26 z 29 VI 1929.

członków. Okres kryzysu upłynął Korporacji na opracowywaniu planów reorganizacyjnych, które miały zwiększyć jej aktywność i skuteczność. W 1934 r. przeprowadzono akcję pozyskiwania nowych członków. Wysłano około 200 listów do osób, które jeszcze nie należały do żadnej organizacji kupieckiej, z propozycją wstąpienia do Korporacji. Udało się zwerbować jedynie 16 osób. Walka o członków to nowość w dziejach Korporacji, negatywnie wpływająca na jej prestiż zawodowy i społeczny. W pracy bieżącej, Korporacja ograniczała się do sprawowania funkcji dydaktycznej i wychowawczej, organizowała pogadanki, odczyty i wycieczki do zakładów przemysłowych⁴³. Kłopoty, z jakimi borykała się Korporacja, pokrywały się czasowo z objęciem przez I Starszego Kazimierza Otmianowskiego funkcji prezesa Związku Towarzystw Kupieckich. Najprawdopodobniej znaczne zaangażowanie się w prace związkowe, odbiło się ujemnie na jego macierzystej organizacji.

W okresie wielkiego kryzysu gospodarczego wielu kupców, mając problemy finansowe, nosiło się z zamiarem wystąpienia z towarzystwa. Aby zapobiec rozpadowi i pod wpływem coraz silniejszych nacisków ze strony członków, towarzystwa kupieckie obniżały składki. Zdarzały się przypadki, że kupcy wręcz grozili wystąpieniem większości z towarzystwa, jeżeli nie zostanie zmniejszona składka (taka sytuacja miała miejsce w 1932 r. w Towarzystwie Kupców Samodzielnych w Grodzisku)⁴⁴. Zarząd Związku Towarzystw Kupieckich aprobował decyzje towarzystw członkowskich w kwestii składek, ratując je tym samym przed rozwiązaniem. Trudna sytuacja kupiectwa spowodowała utworzenie przy Związku poradni finansowej, która nie udzielała wsparcia finansowego, a jedynie wskazywała na metody i środki jakie należało zastosować, aby podnieść efekty ekonomiczne przedsiębiorstwa.

Zgoda na niższe składki oznaczała dla Związku niższe wpływy i tym samym, coraz skromniejszy budżet. W 1928 r. budżet Związku wyniósł 62 tys. zł i zmniejszył się do 47 tys. zł w 1933 r. i 34 tys. zł w 1936 r.⁴⁵. Wpływ na wielkość budżetu miały również składki opłacane nieterminowo, np. w 1932 r. nie uregulowało swoich zobowiązań aż 283 członków. Związkowi wciąż towarzyszyły kłopoty finansowe, które uniemożliwiały rozszerzenie działalności, a nawet ją ograniczały i doprowadziły do redukcji personelu biura. Pogorszyła się przez to operatywność Związku. Wydłużały się terminy załatwiania spraw wnoszonych przez towarzystwa członkowskie. Polepszyły się natomiast warunki lokalowe Związku. W październiku 1929 r., po wielu latach starań, Związek nabył za kwotę 286 tys. zł budynek przy ul. Zwierzynieckiej 12. W nowej siedzibie urządzono m.in. biuro, czytelnię, salon muzyczny, jadalnię,

⁴³ APMPiWP, IPH, sygn. 1527, s. 1, 13, 73 - 74; *Handel w Wielkopolsce...*, za lata 1933/1934, s. 44, 1934/1935, s. 39; T. Kołodziej, *Historia kupiectwa...*, s. 110.

⁴⁴ *Handel w Wielkopolsce...*, za lata 1932/1933, s. 57 - 58.

⁴⁵ *Kurier Poznański*, nr 546 z 29 X 1932; *Kupiec - Świat Kupiecki*, nr 50 z 12 XII 1935.

kregielnię i strzelnicę. Środki finansowe na zakup budynku i urządzenie pomieszczeń pochodziły z dobrowolnych składek kupiectwa oraz pożyczek i dotacji.

Mimo problemów, z jakimi Związek borykał się w okresie kryzysu, następował dalszy jego rozwój. W latach 1929 - 1933 do Związku przystąpiły kolejne organizacje kupieckie. Z organizacji branżowych Związek zasiliły: Wielkopolskie Stowarzyszenie Kupców Handlujących Trzodą i Bydłem, Mleczarski Związek Przemysłowo - Handlowy na Polskę Zachodnią, Zachodnio - Polska Sekcja Meblarska, Zrzeszenie Samodzielnych Przedstawicieli Handlowych (zał. w 1930 r.), Zachodnio-Polski Związek Kupców Branży Jelit i Przyborów Rzeźniczych, Stowarzyszenie Kupców Handlujących Żelazem i Dźwigarami na woj. poznańskie i pomorskie (zał. w 1929 r. z sekretariatem w Buku, prezesem w Lesznie i skarbnikiem w Gnieźnie), Związek Kupców Branży Futrzarskiej i Towarzystwo Kupców Detalistów Branży Kolonialnej (zał. w 1931 r.). Z organizacji ogólnokupieckich, działających w regionie do Związku przystąpiły towarzystwa, mające siedziby w: Czempiniu (zał. w 1930 r.), Kórniku (zał. w 1931 r.), Ostrzeszowie (zał. w 1909 r.), Pakości (zał. w 1910 r.), Ryczywole (zał. w 1930 r.), Sierakowie (zał. w 1930 r.), Witkowie i Zbąszyniu. Działalność reaktywowało Towarzystwo Kupców Samodzielnych w Czarnkowie i ponownie weszło w skład Związku.

W 1933 r. Związek Towarzystw Kupieckich, liczący 62 organizacje członkowskie (w tym 23 branżowe), osiągnął swoje apogeum rozwojowe. Pełna lista towarzystw członkowskich Związku wraz z ich prezesami, przedstawiała się następująco⁴⁶:

1. Korporacja Kupców Chrześcijańskich - Kazimierz Otmianowski
2. Stowarzyszenie Kupców Chrześcijan - Władysław Majewicz
3. Stowarzyszenie Hurtowników Branży Kolonialnej na Polskę Zach. - Ludwik Wenski
4. Stowarzyszenie Kupców Branży Skór na Polskę Zach. - Teofil Andrzejewski
5. Związek Kupców Branży Żelaza - Kazimierz Michalak
6. Stowarzyszenie Kupców Branży Delikatesowo - Kolonialnej - Michał Rotnicki
7. Stowarzyszenie Polskich Kupców Papierniczych - Tadeusz Bartsch
8. Związek Kupców Branży Tytoniowej - Józef Wlekliński
9. Związek Hurtowników Włókienniczych - Józef Pluciński
10. Stowarzyszenie Hurtowników Węgla Zachodnich Ziem Polski - Aleksander Cieslicki

⁴⁶ Handel w Wielkopolsce..., za lata 1932/1933, s. 75 - 77.

11. Zjednoczenie Samodzielnych Zegarmistrzów, Złotników, Jubilerów, Rytowników i Brązowników m. stołecznego Poznania - Leonard Nalaskowski
12. Związek Drogerzystów RP, okręg Poznań - Ksawery Gadebusch
13. Związek Polskich Kupców Zbożowych - Oskar Marchlewski
14. Sekcja Kupców Handlujących Cukrami i Czekoladą przy ZTK - A. Thiele
15. Zachodnio - Polskie Stowarzyszenie Hurtowników Win - Stanisław Robiński
16. Wielkopolskie Stowarzyszenie Kupców Handlujących Trzodą i Bydłem - Czesław Janicki
17. Mleczarski Związek Przemysłowo - Handlowy na Polskę Zach. - Klemens Wolski
18. Towarzystwo Kupców Detalistów Branży Kolonialnej - Wązniewski
19. Zachodnio Polska Sekcja Meblarska - Ignacy Linke
20. Zrzeszenie Samodzielnych Przedstawicieli Handlowych - Stanisław Duchowski
21. Zachodnio - Polski Związek Kupców Branży Jelit i Przyborów Rzeźniczych - Stefan Chojecki
22. Stowarzyszenie Kupców Handlujących Żelazem i Dźwigarami na woj. poznańskie i pomorskie z siedzibą w Poznaniu - Franciszek Przymuszała
23. Związek Kupców Branży Futrzarskiej - M. Dobrowolski
24. Towarzystwo Kupców Samodzielnych w Czarnkowie - Ignacy Skapski
25. Towarzystwo Kupców w Czempiniu - Józef Kalina
26. Towarzystwo Kupców Samodzielnych w Gniewkowie - Kazimierz Woźniak
27. Towarzystwo Kupców w Gnieźnie - Zygmunt Migdalek
28. Towarzystwo Kupców Samodzielnych w Gostyniu - Władysław Jezierski
29. Towarzystwo Kupców w Grabowie - Jan Lis
30. Towarzystwo Kupców Samodzielnych w Grodzisku - Teofil Wierzejewski
31. Towarzystwo Samodzielnych Polsko - Chrześcijańskich Kupców w Inowrocławiu - Stefan Knast
32. Towarzystwo Kupców Samodzielnych w Jarocinie - Stefan Zapłata
33. Towarzystwo Kupców w Kępnie - Wacław Przewoźny
34. Towarzystwo Kupców w Kórniku - Antoni Białas
35. Towarzystwo Kupców Samodzielnych w Krotoszynie - Michał Fibak
36. Towarzystwo Kupców w Kościanie - Wawrzyniec Czajka
37. Towarzystwo Kupców w Koźminie - Ludwik Paryzek
38. Towarzystwo Kupców w Kruszwicy - Czesław Jankowski

39. Towarzystwo Chrześcijańskich Kupców Samodzielnych w Lesznie - Jan Matelski
40. Stowarzyszenie Kupców Chrześcijańskich w Międzychodzie - Ludwik Modelski
41. Towarzystwo Kupców w Obornikach - Stanisław Mazur
42. Towarzystwo Kupców w Ostrowie - R. Brykczyński
43. Towarzystwo Kupców Samodzielnych w Ostrzeszowie - Florian Kasperski
44. Towarzystwo Kupców w Pakości - Mieczysław Ciemny
45. Towarzystwo Kupców w Pleszewie - Narcyz Wojciechowski
46. Towarzystwo Kupców Samodzielnych w Pniewach - Stefan Wache
47. Towarzystwo Kupców Samodzielnych w Rawiczu - Bolesław Thiele
48. Towarzystwo Kupców w Rogoźnie - Franciszek Gratkowski
49. Towarzystwo Kupców Samodzielnych w Ryczywole - Palarczyk
50. Towarzystwo Kupców w Śmiglu - Czesław Abt
51. Towarzystwo Kupców Samodzielnych w Sierakowie - Adolf Stańko
52. Towarzystwo Kupców Samodzielnych w Śremie - Antoni Muślewski
53. Towarzystwo Kupców Samodzielnych w Środzie - Bernard Kleszczewski
54. Towarzystwo Samodzielnych Polsko - Chrześcijańskich Kupców w Strzelnie - A. Radomski
55. Towarzystwo Kupców w Szamotułach - Antoni Sundman
56. Towarzystwo Kupców Samodzielnych w Wągrowcu - Brunon Haławski
57. Towarzystwo Kupców Samodzielnych w Witkowie - Piotr Stranz
58. Towarzystwo Kupców Samodzielnych w Wolsztynie - Kazimierz Benebessel
59. Towarzystwo Kupców Samodzielnych we Wronkach - Franciszek Tumidajewicz
60. Towarzystwo Kupców we Wrześni - Zygfryd Wolski
61. Towarzystwo Samodzielnych Kupców Chrześcijańskich w Zbąszyniu - Franciszek Filipowski
62. Towarzystwo Kupców Samodzielnych w Żerkowie - Zygmunt Hoffman.

Na liście organizacji członkowskich zabrakło Związku Chrześcijańskich Kupców Podróżujących. Nie ma również nigdzie śladu, wskazującego na wystąpienie tej organizacji ze Związku. Można przypuszczać, że osłabiła udział w pracach związkowych na rzecz założonej w 1932 r. Rady Zrzeszeń Chrześcijańskich Kupców Podróżujących i Przedstawicieli Handlowych RP.

Dnia 1 marca 1934 r. do Związku przystąpiło Zjednoczenie Kupców Detalistów Branży Kolonialno - Spożywczej, powstałe w 1933 r. w Poznaniu

z połączenia Towarzystwa Kupców Detalistów Branży Kolonialnej (zał. w 1920 r.) i Stowarzyszenia Kupców Branży Kolonialnej i Spożywczej (zał. w 1931 r.). Zjednoczenie kierowane przez prezesa Tomasza Kujawę liczyło 335 członków i bardzo szybko się rozrastało. W 1937 r., mając już 525 członków, stało się najliczniejszą organizacją zrzeszoną w Związku. Kolejne miejsca, pod względem ilości członków, zajmowały: Stowarzyszenie Kupców Chrześcijan - 382, Związek Drogerzystów RP (okręg Poznań) - 271, Korporacja Kupców Chrześcijańskich - 146, Stowarzyszenie Polskich Kupców Papierniczych - 102.

W drugiej połowie 1934 r. odbyły się kolejne wybory do Izby Przemysłowo-Handlowej w Poznaniu. W wyniku wyborów ogólnych, przeprowadzonych 23 października, radcami z listy Związku Towarzystw Kupieckich zostali: Kazimierz Otmianowski, Tomasz Kujawa, Stanisław Szulc, Mieczysław Malinowski, Władysław Majewicz (Poznań), Franciszek Nowakowski (Leszno), Dezydery Splitt (Ostrów), Ludwik Modelski (Międzychód), Zygmunt Migdałek (Gniezno), Stanisław Grupiński (Czarnków). Ich zastępcami wybrano: Kazimierza Gregera, Leona Chudzińskiego, Władysława Kaisera, Władysława Reichelta, Tadeusza Bartscha (Poznań), Feliksa Stabieckiego (Ostrów), Bronisława Olchta (Środa), Antoniego Antoszewicza (Krotoszyn), Bolesława Thiele (Rawicz), Zygmunta Palca (Szamotuły). Z grona osób wybranych w wyborach ogólnych, po raz wtóry radcami w Izbie zostali: Kazimierz Otmianowski, Władysław Majewicz i Stanisław Szulc. Od 23 listopada do 5 grudnia odbyły się wybory w stowarzyszeniach kupieckich. W ich wyniku radcami, w sekcji handlowej Izby, zostali: Aleksander Cieśllicki, Ksawery Gadebusch, Stanisław Józwiak, Marian Maciejewski, Kazimierz Michalak, Czesław Potocki, Michał Rotnicki, Aleksander Thomas, Bolesław Weber, Franciszek Woźniak, Jan Kajewski, Stefan Kałamajski (Poznań), i Jan Metelski (Leszno)⁴⁷. Po raz kolejny, Izba Przemysłowo-Handlowa została zdominowana przez kupców z Poznania, mimo iż w wyborach bezpośrednich utracili dwa miejsca na rzecz kupców z regionu. Zarządzeniem Ministra Przemysłu i Handlu z dnia 15 lutego 1935 r. skład Izby, w sekcji handlowej, został uzupełniony radcami z nominacji w osobach: Tadeusza Adamczewskiego i Brunona Sikorskiego. W marcu 1935 r. Związek Towarzystw Kupieckich odniósł sukces na forum Izby. Wiceprezesami sekcji handlowej zostali Kazimierz Otmianowski i Stanisław Szulc. Zamierzenia Związku szły jednak dalej, w kierunku objęcia funkcji prezesa Izby. W tym samym roku, prezesem Izby został Stefan Kałamajski, znany aktywista ruchu kupieckiego, jednocześnie działacz społeczny i polityczny. Funkcję tę sprawował do 1939 r.

W 1934 r. rozwój Związku Towarzystw Kupieckich został zahamowany. Nie udało się zorganizować nowych towarzystw w Swarzędzu, Kostrzynie, Miejskiej

⁴⁷ *Sprawozdanie Izby...*, 1934, s. 43 - 44.

Górcze, Krobi i Połajewie. Liczba towarzystw członkowskich spadła z 62 (w 1933 r.) do 43 (15 poznańskich i 28 terenowych) i wzrosła, dopiero w 1936 r. do 45 (18 poznańskich i 27 terenowych). Wiele towarzystw przeżywało kryzys powodowany małą aktywnością członków, brakiem jedności i konfliktami wewnętrznymi (z tych powodów rozwiązało się np. Stowarzyszenie Kupców Papierniczych). W coraz trudniejszej sytuacji znajdowała się Korporacja Kupców Chrześcijańskich. Nawet wewnętrzna reorganizacja, zmiana statutu i nazwy na Konfraternia Kupców Chrześcijańskich (14 grudnia 1933 r.), nie były w stanie powstrzymać jej upadku. Brano pod uwagę przyłączenie Konfraterni do Stowarzyszenia Kupców Chrześcijan, lecz ze względów ambicjonalnych i prestiżowych pomysłu nie zrealizowano.

Wewnętrzne trudności przeżywały także towarzystwa terenowe, które w konsekwencji, zawieszały działalność i rezygnowały z dalszej przynależności do Związku. Winę za ten stan rzeczy ponosił również Związek, do którego informacje z regionu docierały nieregularnie i z opóźnieniem, a który ze względów oszczędnościowych ograniczał kontakty bezpośrednie. Działacze Związku rzadko odwiedzali towarzystwa. Nie mieli właściwego rozeznania w warunkach, w jakich one pracowały, nie orientowali się także w aktualnych nastrojach mas członkowskich.

Odmienne przedstawiała się sytuacja w Stowarzyszeniu Kupców Chrześcijan, które nadal pozostawało najprężniejszą organizacją członkowską Związku realizującą kolejne przedsięwzięcia. W 1933 r. Stowarzyszenie zaczęło nawiązywać kontakty handlowe i towarzyskie z podobnymi organizacjami działającymi w Warszawie, Krakowie, Lwowie, Łodzi i Gdyni. W drugiej połowie 1935 r. utworzono przy Stowarzyszeniu trzy koła branżowe dla kupców, którzy nie mieli własnej organizacji: Koło Kupców Branży Bławatniczej (85 członków), Koło Kupców Branży Towarów Krótkich, Galanterii i Modnych Artykułów Damskich (53 członków) i Koło Kupców Branży Artykułów Męskich (29 członków). W lutym 1936 r. rozpoczęło działalność czwarte - Koło Kupców Właścicieli Magazynów Kapeluszy Damskich (19 członków)⁴⁸. Utworzeniem pierwszych kół, Stowarzyszenie rozpoczęło realizację planu, polegającego na zjednoczeniu wszystkich kupców miasta Poznania w jednej wielkiej organizacji, reprezentującej wszystkie branże. Według Stowarzyszenia jedna organizacja, posiadająca siłę nacisku, skuteczniej broniłaby interesów kupieckich niż kilkanaście dotychczasowych. Dalsze przygotowania przerwał wybuch II wojny światowej.

Nowelizacja prawa przemysłowego w 1934 r. spowodowała rozpoczęcie prac nad zmianą Statutu Związku Towarzystw Kupieckich. Opracowano dwa projekty - pierwszy przewidywał utworzenie zrzeszenia z powiatowymi

⁴⁸ Zrzeszenie Kupców Chrześcijan w Poznaniu 1913 - 1938, Poznań 1938, s. 35 i 50.

oddziałami i sekcjami branżowymi. Towarzystwa utraciłyby wówczas osobowość prawną. Drugi zaś, zachowywał dotychczasowe zasady samodzielnych zrzeszeń (stowarzyszeń) łączących się w jeden związek. Na nadzwyczajnym zjeździe delegatów Związku 24 maja 1935 r. przyjęto drugą koncepcję⁴⁹. W 1936 r. Związek rozpoczął przekształcanie towarzystw opartych na prawie o stowarzyszeniach na zrzeszenia prawa przemysłowego. Ponieważ stosowano zasadę dobrowolności, niewielka liczba towarzystw pozostała na dawnych prawach.

Jednocześnie wprowadzono nowy statut Związku. Dotychczasową nazwę Związku zmieniono na Wielkopolski Związek Chrześcijańskich Zrzeszeń Kupieckich⁵⁰. Zlikwidowano Radę Związku, poszerzono kompetencje Zarządu i zwiększono jego skład do 18 osób. Komisję Rewizyjną, składającą się z przewodniczącego, jego zastępcy, trzech członków i ich zastępców, wybierał Zjazd Delegatów na okres roku. Zliberalizowano warunki, w jakich wygasaly prawa członkowskie. Do tej pory prawa wygasaly uchwałą Rady w sytuacji, kiedy 3/4 członków towarzystwa nie opłaciło składki związkowej. Na mocy nowego statutu z listy członkowskiej wykreślano organizacje, które nie opłacały składek przez okres dłuższy niż rok pomimo dwukrotnego pisemnego ponaglenia.

Zmiany objęły również prezesa Związku. Został nim Franciszek Woźniak, reprezentujący Zrzeszenie Kupców Chrześcijan (funkcję pełnił do 1939 r.). Nowy prezes postawił sobie za cel odbudowę Związku (po kryzysie organizacyjnym lat 1934–1936) i lepszą współpracę z zrzeszeniami członkowskimi. Wzrosła liczba wizytacji przeprowadzanych w terenowych zrzeszeniach do 29 w 1936 r. i do 54 w 1937 r. Zwiększono liczbę komunikatów i okólników z 32 w 1936 r. do 39 w 1937 r. Opracowano stałe zasady dotyczące organizacji ruchu branżowego. Członkom zrzeszeń ogólnokupieckich zapewniono obronę ich interesów branżowych. Branże o dużej liczbie członków mogły tworzyć w ramach zrzeszenia ogólnokupieckiego sekcje lub referaty. Dla branż o małej liczbie członków, ale o tzw. znacznej grupie interesów specjalnych, przewidywano możliwość uzyskania samodzielności zrzeszeniowej. Przy Związku planowano powoływanie stałych komisji branżowych. Jednocześnie zaczęto realizować program reaktywowania dawnych towarzystw i zakładania nowych w miejscowościach, w których kupiectwo nie było jeszcze zrzeszone.

Działania podjęte przez Franciszka Woźniaka przyniosły wymierne efekty już w 1937 r. w postaci wzrostu liczby organizacji członkowskich do 54 (17 branżowych i 37 ogólnokupieckich). W latach 1937-1938 do Związku

⁴⁹ *Handel w Wielkopolsce...*, za lata 1935/1936, s.29.

⁵⁰ APMPiWP, POS, sygn. 105, Statut Wielkopolskiego Związku Chrześcijańskich Zrzeszeń Kupieckich, s. 1-6.

przystąpiły kolejne organizacje branżowe: Zrzeszenie Kupców Branży Mechanicznej, Stowarzyszenie Kupców Opałowych na Woj. Poznańskie, Zrzeszenie Kupców Maszyn i Narzędzi Rolniczych oraz Zrzeszenie Kupców Komisjonerów Zwierząt Rzeźnych. Reaktywowały natomiast działalność: Stowarzyszenie Polskich Kupców Papierniczych, Zrzeszenie Kupców Branży Cukrów, Czekolady i Owoców oraz zrzeszenia terenowe w Trzemesznie, Jarocinie, Żninie, Mogilnie, Buku i Rawiczu.

Ostatnimi terenowymi zrzeszeniami, które przystąpiły do Związku były nowopowstałe Zrzeszenie Kupców Chrześcijan w Chodzieży (1937 r.) i Zrzeszenie Kupców Chrześcijańskich w Nowym Tomysłu (1938 r.). Zrzeszenie w Nowym Tomysłu liczyło 59 członków, w tym 27 kupców narodowości niemieckiej, którzy nie mając szans na przeforsowanie własnego kandydata na prezesa zastrzegli sobie trzy miejsca w zarządzie. Wybory unieważniła Centrala Związkowa w Warszawie, ponieważ, w myśl statutu zrzeszeń kupieckich, do władz mogli być wybierani jedynie Polacy. W obecności przedstawiciela Wielkopolskiego Związku Chrześcijańskich Zrzeszeń Kupieckich powtórzono wybory, a kupcy narodowości niemieckiej na znak protestu wystąpili z organizacji⁵¹.

Na marginesie incydentu zaistniałego w Nowym Tomysłu, należy wyjaśnić, że polityka narodowościowa Związku była liberalna wobec kupców niemieckich i rygorystyczna wobec kupców żydowskich, których nie przyjmowano do towarzystw kupieckich. Uważano, że kupcy narodowości niemieckiej przyjmowani do polskich towarzystw szybko się asymilują, a pozbawieni takiej możliwości zasilaliby niemieckie organizacje będące bastionami niemczyzny w Wielkopolsce⁵².

Ostatnimi wydarzeniami mobilizującymi zrzeszone kupiectwo Wielkopolski przed wybuchem II wojny światowej były zjazdy. W dniach 4 i 5 maja 1937 r. odbył się w Poznaniu I Wszechpolski Zjazd Chrześcijańskich Hurtowników Spożywczo - Kolonialnych, w którym uczestniczyło 100 delegatów. Z inicjatywy Stanisława Trybalskiego, prezesa Zrzeszenia Detalistów Branży Kolonialnej, dnia 24 października 1937 r., odbył się także w Poznaniu I Zjazd Kupców Branży Kolonialnej. W dniach 13 - 15 listopada 1937 r. przedstawiciele kupiectwa wielkopolskiego, pod egidą Wielkopolskiego Związku Chrześcijańskich Zrzeszeń Kupieckich, wzięli udział w I Kongresie Kupaictwa Chrześcijańskiego w Warszawie, który obradował pod hasłem „Do potęgi gospodarczej państwa przez umocnienie narodu polskiego”. Z ramienia Związku referaty wygłosili Stefan Kałamański i Leon Chudziński, a w trakcie obrad

⁵¹ APMPiWP, POS, sygn.105, s.14 - 15.

⁵² Tamże, IPH, sygn. 1527, s. 37.

w komisjach przemawiało 27 kupców z Wielkopolski⁵³. I w marcu 1938 r. odbył się w Poznaniu I Zjazd Kupców Branży Włókienniczej i Konfekcyjnej.

W 1938 r. ze stanowiska dyrektora Wielkopolskiego Związku Chrześcijańskich Zrzeszeń Kupieckich zrezygnował, po 15 latach pracy, Brunon Sikorski (jego miejsce zajął Józef Kluczyński)⁵⁴.

Odejście Brunona Sikorskiego ze Związku zbiegło się w czasie ze spadkiem liczby organizacji członkowskich z 54 w 1937 r. do 50 w 1938 r., zrzeszających łącznie 2 383 kupców. Związek kierowany był wówczas przez Zarząd w składzie: prezes - Franciszek Woźniak, zastępcy prezesa - Leon Chudziński, Wiktor Gładysz, Marcin Nowak, sekretarz - Jan Borys, skarbnik - Mieczysław Malinowski, członkowie - Stefan Kałamajski, Bronisław Klausius, Stefan Witkowski, Roman Leitgeber, Józef Zajączkowski, Edmund Piechocki, Stanisław Bareńkowski, Zygmunt Palec, Brunon Haławski, Adam Misiak, Stefan Knast, Zygmunt Migdałek i Dezydery Splitz⁵⁵.

Do wybuchu II wojny światowej Związkowi nie udało się wchłonąć wielu organizacji kupieckich działających w Wielkopolsce. Poza jego strukturami pozostawały m.in. Zrzeszenie Kupców i Handlarzy Jarmarcznych, Zachodnio - Polskie Zrzeszenie Eksporterów Jaj, Drobiu i Dziczyzny, Ogólnopolskie Zrzeszenie Eksporterów Włókna, Zrzeszenie Kupców Handlarzy Jarmarcznych i Targowych, Związek Przemysłowców i Kupców Drzewnych, Zrzeszenie Chrześcijańskich Kupców Drzewnych, Zrzeszenie Owocarzy Ziem Zachodnich, Zjednoczenie Wielkopolskich Owocarni, Syndykat Eksportowy Gęsi i Drobiu, Związek Drobnych Kupców Chrześcijańskich w Grodzisku, Zrzeszenie Drobnych Kupców Chrześcijańskich w Gnieźnie. Niektóre z tych organizacji należały do central branżowych i nie były zainteresowane przynależnością do Wielkopolskiego Związku Chrześcijańskich Zrzeszeń Kupieckich.

W okresie międzywojennym przez szeregi Związku przewinęło się 76 organizacji, w tym 25 branżowych i 51 ogólnokupieckich. Podjęły one szereg działań na rzecz środowiska kupieckiego. Integrowały kupców w sensie zawodowym i towarzyskim. Łagodziły konflikty między członkami. Reprezentowały ich interesy przed władzami państwowymi i samorządowymi.

⁵³ T. Kołodziej, *Historia kupiectwa...*, s.90.

⁵⁴ Brunon Sikorski był aktywnym działaczem ruchu kupieckiego - członkiem wielu instytucji, komitetów i komisji. Był jednocześnie świetnym publicystą. Artykuły jego autorstwa zamieszczane na łamach „Świata Kupieckiego”, „Tygodnika Handlowego”, „Gazety Narodowej”, „Gazety Polskiej”, „Ilustrowanego Kuriera Codziennego” i „Dziennika Poznańskiego” cechowała głęboka troska o przyszłość zawodu kupieckiego i bardzo dobra znajomość realiów gospodarczych. Kazimierz Ołdziejewski, kolega uniwersytecki B. Sikorskiego, tak o nim pisał: „To właśnie Sikorski postawił Związek Towarzystw Kupieckich na nogi, ugruntował jego powodzenie i autorytet na całe lata [...] Znał kilka języków obcych, często wyjeżdżał w sprawach organizacyjnych do Niemiec, Austrii, Francji. Praca na terenie Wielkopolski zaczyna mu być za wąska. Zmusza go do wyjścia na szerszą arenę społeczną, gospodarczą i polityczną”. K. Ołdziejewski, *Samotne wloty i upadki. Wspomnienia podlasiarza*, mikrofilm w Bibliotece Ossolineum, t. 1, s. 228.

⁵⁵ APMPiWP, POS, sygn. 105, s. 8.

Dbaly o etykę zawodu kupieckiego. Udzielały fachowych porad i informacji. Utrzymywały łączność z pokrewnymi organizacjami kupieckimi. Popierały rozwój wiedzy zawodowej poprzez organizowanie wykładów, konkursów, otaczanie opieką uczniów kupieckich, prowadzenie własnych bibliotek (np. Towarzystwo Kupców w Inowrocławiu posiadało księgozbiór złożony z 428 tytułów).

ADAM NADOLNY

GRÜNDUNG UND ENTWICKLUNG DES GROSSPOLNISCHEN CHRISTLICHEN KAUFMANNSSVEREIN 1904-1939

Der Beitrag zeigt die Gründung der grosspolnischen Kaufmannskorporation, ihrer Entwicklung und Tätigkeit zur Zeit Polens Teilung und in der Zwischenkriegszeit (1918-1939); geschildert werden Bedingungen zur Schaffung von Regionalkorporationen; hervorgehoben werden politische, gesellschaftliche und religiöse Aspekte in der öffentlichen Tätigkeit der Kororation.